

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Турчиної Марії
Олександрівни
«АРХЕТИП ТРІКСТЕРА ТА ЙОГО ІНТЕРПРЕТАЦІЯ В
УКРАЇНСЬКІЙ МУЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ КІНЦЯ ХХ ст. –
ПОЧАТКУ ХХІ ст.»,
представлену до захисту на здобуття ступеня доктора
філософії за спеціальністю 034 «Культурологія»

Архетип трікстера є одним з поліморфних феноменів культури. Його втілення ми знаходимо як у міфологічних сюжетах й фольклорі, так й у сучасних мистецьких творах різного жанрового та видового спрямування. Сам образ трікстера – складний, сповнений внутрішніх суперечностей, отримує різні трактування в залежності від культурно-історичного контексту твору. Актуальність рецензованої дисертації засвідчується необхідністю вивчення сучасних інтерпретацій архетипу трікстера в українській музичній культурі.

Звернувшись вперше в українській культурології до вивчення образів трікстера та культурного героя в сучасній українській літературі та музичній культурі, авторка дисертації здійснила ґрунтовний історичний дискурс трактувань феномена трікстера з його трансформаціями, сформувала достатньо ґрунтовну теоретично-методологічну базу, що дозволило їй дослідити інтерпретацію архетипів трікстера, культурного героя та героя культури в сучасній українській музичній культурі.

Дисертація має чітку структуру, що складається з трьох розділів та вісьмох підрозділів, спрямованих на досягнення поставленої мети: комплексного вивчення, аналізу та інтерпретація сутнісних рис архетипу трікстера, його трансформацій в українській музичній культурі кінця ХХ – початку ХХІ століття. Список використаних джерел містить 249 позицій, серед яких значну частину (70 позицій) складають джерела іноземними мовами.

У першому розділі дисертації «Архетип трікстера: теоретико-методологічні основи дослідження» здійснено вичерпний, ретельний аналіз наукової літератури щодо поняття «архетип». Простежено трансформацію феномена трікстера від архетипу до художнього образу в культурі з чітким розмежуванням явищ трікстер, культурний герой та герой культури а також уточненням відповідних понять, що знаходяться у фокусі уваги здобувачки.

Другий розділ «Архетип трікстера в мистецькому дискурсі сучасної української культури» спрямовано на дослідження образу трікстера та культурного героя, інтерпретованих в контексті сучасних українських мистецьких напрямів. Так, розпочинаючи зазначений розділ з вивчення феномена «homo-zhlobalicus» та явища «Жлоб-арту» як одного з яскравих проявлень трікстерства у сучасному українському мистецтві, здобувачка не надає достатньо аргументації подібної структури розділу. Якщо погодитись з тим, що феномен «homo-zhlobalicus» є одним з ключових проявлень архетипу трікстера та культурного героя сучасної епохи, виникає суперечка через відсутність у

представників «Жлоб-арту», які «є насамперед споживачами масової культури» (стор. 75), ключової для трікстера та культурного героя креативної функції.

У підрозділах 2.2. та 2.3. архетипи трікстера та культурного героя досліджено у двох вимірах: як універсалію культури (на прикладі творів «Гамлет, або феномен датського кацапізму» Леся Подерв'янського та жахОпери «Гамлет» Романа Григоріва та Іллі Разумейка) та як образ архаїчної міфології й фольклору (на прикладі народних обрядів, таких як «Водіння кози» і «Маланка», інтерпретованих в ораторії «Барбівська коляда» Ганни Гаврилець).

Третій розділ дисертації присвячено виявленню міфопоетичних особливостей феномена «трікстер» в поемі-опері В. Єрофеева-С. Луньова «Москва-Петушки». Виявлено, що композитор Святослав Луньов використовує в опері прийом переводу трагічних подій у пародійно-саркастичну площину досягаючи смислової подвійності як музичної мови, так й образу головного героя опери, що поєднує у собі риси трікстера та культурного героя.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу, хотілось би поставити ряд запитань, які дозволять глибше зрозуміти позицію автора дослідження та розширити уявлення про предмет дослідження:

1. У Розділі 1 (стор. 65) авторка зазначає, що «культурний герой є відображенням того культурного середовища, в якому живе суспільство». Означене засвідчується твердженням про те, що «*homo-zhlobalicus*

перетворюється на культурного героя сучасності, набуває все більшої популярності» (стор. 82). Разом з тим у висновках, (стор. 166) характеризуючи архетип (образ) трікстера та його двійника – культурного героя, виокремлено їх загальні риси та функції, незалежно від культури, до якої вони належать. Так, погоджуючись з тим, що архетип трікстера поєднує в собі комплекс відносно стабільних та в деякому сенсі позачасових рис, прошу автора уточнити, чи схильні характерні риси трікстера та культурного героя до трансформації в залежності від соціально-політичного та культурного контекстів.

2. З огляду на визначені у дослідженні часові рамки, чи виявлено здобувачкою принципову різницю позиціювання фігури трікстера в мистецтві до середини ХХ століття порівняно з періодом кінця ХХ – початку ХХІ століття, адже маючи ознаки девіантності у предпостмодерній культурі, в контексті постмодерного дискурсу вони синхронізуються із загальним культурним наративом.

3. Визнаючи художню цінність проаналізованих у роботі прикладів інтерпретації архетипу трікстера в сучасній українській музичній культурі а також їх знаковість з точки зору досліджуваної теми, варто зауважити, що поза увагою дослідниці залишились твори українських композиторів, що яскраво втілюють образи трікстера та культурного героя. Це зокрема творчість Сергія Зажитька, твори якого насичені елементами театру абсурду, гри, пародії та епатажності. Дійові особи в його творах, пов'язаних з вигаданими або реальними іменами («Чорні лебеді Серафима Тігіпка»,

«Нестор Батюк», «Сара Батюк», «Збігнев Батюк», «Лука Батюк») наділені архетиповими ознаками трікстера та культурного героя, зокрема такими, як іронія, сарказм, гротеск тощо. Подібно до Леся Подерв'янського в літературі, Сергія Зажитька можна вважати автором-трікстером в музиці, який використовуючи принцип «вивертання навиворіт» суті явищ і предметів, «розкриває соціальні викривлення суспільства»¹.

Приклад головного героя твору, що поєднує в собі героя культури та трікстера представлений в опері Кармелли Цепколенко «Цього вечора Борис Годунов», в якій головна дійова особа – актор, який готується грати партію Бориса Годунова, перевтілюючись в процесі розгортання твору в образ Шуйського та Юродивого. Твір насичений гротескними пародійними, комічними елементами, що свідчать про розхитування та деструкцію академічного оперного виконавства. Вказані твори можуть поглибити розвідки у подальших дослідженнях обраної здобувачкою тематики.

Підсумовуючи вищесказане зазначу, що рецензована дисертація є ґрунтовним культурологічним дослідженням, в якому порушено складні та актуальні питання, її авторкою застосовано актуальні методи та підходи для дослідження феномену трікстера, культурного героя та героя культури та їх відображенню у творах українських композиторів.

Зміст дисертації переконливо засвідчує, що її автор здійснила ретельний і всебічний аналіз джерел з обраної

¹ Слухати сучасну класичну музику. Сергій Зажитько: «Присвята Семюелу Бекету» - The Claquers. *The Claquers*. URL: <https://theclaquers.com/posts/3995> (дата звернення: 24.04.2023).

проблематики. Робота виконана на високому науково-теоретичному та методологічному рівнях, що дозволило автору дійти значних теоретичних узагальнень. Мета та завдання, що поставлені у вступі, досягнуті та знайшли відображення у висновках. Основні положення дисертацій апробовані авторкою у публікаціях, а також на міжнародних та всеукраїнських конференціях. Відтак Турчина Марія Олександрівна заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії (кандидата культурології) за спеціальністю 034 - «Культурологія».

Офіційний опонент:

кандидат мистецтвознавства, старший дослідник
заступник директора з наукової роботи
Інституту проблем сучасного мистецтва
Національної академії мистецтв України
Чібалашвілі

А. О.